

HERMENEUTİK VE KLÂSİK METİN ŞERHİ*

Doç. Dr. Ömer ÖZKAN
Gazi Üniversitesi

Hermeneutik

Hermeneutik, “hermeneuic sanatı, yani bildirme, haber verme çeviri yapma, açıklama ve açılma sanatıdır”(Gadamer 1995:122-28). Dilthey’in ifadesine göre ise, yazıyla tespit edilen hayata dair ifadelerin yorumudur (Özcan 2000:118). Başka bir deyişle de “Anlama kavramına açıklık kazandırmaya çalışan bir düşünme ya da felsefi tefekkür geleneğidir” (Bruns 2001:15). Hermeneutik kelimesi ilk olarak Batı dünyasında, Antik dönemde Yunan tanrısı Hermes’le karşımıza çıkar. Mitolojiye göre Hermes, tanrıların mesajlarını anladığı şekliyle insanlara aktarma, çevirme ve yorumlama görevini yerine getirmektedir (Tatar 2004:12). Aristo ve Platon’un eserlerinde de hermeneutik kelimesine yer verilir. Platon, İon adlı diyalogunda ozanları, geçmişten gelen düşünceleri yeni devir insanlarına, devrin ruhuna göre yeniden yorumlayan kişiler olarak görür (Toprak 2003:26). Neticede Hermeneutik etkinlik daima ‘bir başka dünyaya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma/çevirme etkinliği’ olmuştur.

Antik dönemde genelde *alegorik yorumlama* biçimi tercih edilmiştir. Bu yöntem, Yunan edebiyatının en eski eserlerinden İlyada ve Odysseia adlı yapıtlara uygulanmıştır. Antik Yunan dünyası için önemli olan alegorik yorumlama biçimi Ortaçağ için de önemli idi. Nitekim Hıristiyanlığa ait kutsal metinler, özellikle de İncil’deki pek çok farklı ifadenin doğru anlaşılma endişesi bu yöntemin tercih edilmesini sağlamıştır. Ancak 16. yüzyılda Martin Luther, İncil’in kendi kendisini açıklayacağını savunarak, sonradan ‘hermeneutik döngü’ şeklinde de karşılanan, alegorik anlamayı reddeden ve yerine *gramatik anlama* denilen yeni bir anlama yöntemi ileri sürmüştür. Ona göre kutsal metnin her bir bölümünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacak olan bu metnin bir bütün olarak anlaşılmasıdır, yine aynı şekilde tamamının anlaşılması ise her bir bölümün ayrı ayrı tam olarak anlaşılmasıyla mümkündür (Toprak 2003:34).

Kaynaklar, 18. yüzyıl sonlarına kadar dinî metinler ve kısmen hukukî metinleri doğru anlama çabası olarak devam eden hermeneutik yöntemlerin 19. yüzyılda Schleiermacher ile evrenselleşip “anlamanın bilimi” hâline geldiğini söyler. Bu anlamda,

---

* Bu makale 2009 yılında Kayseri’de düzenlenen Cem Dilçin’i Anma Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

Schleiermacher'e hermeneutiğin modern anlamdaki kurucusu denilebilir (Tatar 2004:11, Toprak 2003:38-39).

Dinî metin- kutsal metin ayrımını ortadan kaldıran Schleiermacher'e göre iki temel anlama biçimi vardır ki bunlardan birincisi *gramatik anlama*, diğeri ise *psikolojik anlamadır*. Gramatik anlama daha çok metnin kelime, cümle, imla vs. fizikî özellikleri çerçevesinde gelişen bir anlama biçimidir. Psikolojik anlama ise yazarın dili kullanım şekli, üslûbu ve kişiliği merkezindedir. Bu iki anlama şeklini metne uygulamadan önce de tabî ki yazarın seviyesine ve onun yaşadığı döneme ulaşmak son derece önemlidir.

Hermeneutiği bir "bilim kuramı"na dönüştüren kişinin ise, Schleiermacher üzerine de çalışmalar yapan, Dilthey olduğu söylenir. Dilthey, yorumlamada "tin" kavramının önemine vurgu yapar. Ona göre bir devri ya da kültürü doğru okumak, sadece metinlerdeki yüzeysel anlamların kavranmasıyla mümkün olmaz. Kelimeler, devrin tinsel özelliklerini de yansıtır ve bu yüzden kelimelerin doğru okunması sayesinde ki ancak bir devrin ruhu anlaşılabilir. Dilthey her dönemin farklı bir "tinsel art alan"ı a sahip olduğunu söyleyerek bu tarihsel ve tinsel art alanın edebî eserleri de etkilediğini dile getirir. Bu yüzden bir edebiyat yapıtını doğru anlamının yönteminin de o dönemin "art alanı"nı anlamaktan geçtiğini söyler. Çünkü bir edebiyat yapıtı her ne kadar tinsel yaşamın tekil olgularını ifade ederse de orada ifadesini bulan yaşam ideali o dönemin ruhuyla etkileşim hâlinindedir (Toprak 2003:120). Ona göre, insana dönük bütün alanlara doğa bilimlerinin yöntemleriyle yaklaşmak uygun değildir. İnsana ait dünya ancak tin bilimleri ile anlaşılabilir. Doğa bilimleri ve tin bilimleri ayrımını yapan Dilthey, iki temel anlama şeklinden söz eder: *Elementer (temel) anlama* ve *yüksek anlama*. Yüksek anlamamanın temeli de elementer anlamadır. Ancak yüksek anlamada tümevarımcı bir yöntem esas alınır ve metindeki bağlamlar dikkate alınır.

Dilthey'le başlayan tin bilimlerini kendi içerisinde temellendirme çabalarına rağmen Gadamer, yine de bu temellendirme çabalarının dahi doğa bilimlerini örnek alarak devam ettiğini söyler (Toprak 2003:73). Gadamer, bir metni anlamamanın ancak sahip olduğumuz "ön yargı"lar sayesinde gerçekleştiği fikrindedir. Her sanat yapıtının bir ufku olduğu gibi onu okuyanın da bir ufku vardır. Anlama ise aslında bir *ufuk birleşmesidir*.

Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer'in görüşleri daha detaylı şekilde incelendiğinde görülecektir ki hermeneutik kuram tarafından benimsenmiş; çerçevesi çizilmiş tek bir anlama ve yorumlama yönteminden söz etmek mümkün değildir. Bir metnin doğru anlaşılmasında yorumlara göre; kimi zaman *metin*, kimi zaman *yazar*, kimi zamansa *dönem* ön plana çıkabilmektedir.

Klasik Metin Şerhi Geleneği

Şerh geleneği bizde de Batıda olduğu gibi başlangıç aşamasında dinî metinlerin doğru anlaşılması endişesiyle, Kur'ân ve ona bağlı diğer ilimler çerçevesinde doğup gelişmiştir. Bu nedenle de şerhi yapılan metinlerin ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî içerikli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Şerhin bir yöntem hâlinde ortaya çıkmasında Kur'ân-ı Kerîm'i konu alan tefsirlerin birinci derecede rolü olsa da Kur'ân dışında da farklı ilim dallarında yazılmış çeşitli kitap ve makale hacmindeki metinlerin açıklandığını/şerh edildiğini görmekteyiz. Hadîs-i şerîfler, fıkıh, kelim ilmi gibi dinî metinler yanı sıra doğrudan din ile ilişkisi olmayan mantık, aruz, felsefe, belâgat, tıp gibi ilimler ile ilgili düz yazı ve manzum metinler de şerh edilmiştir (Saraç 2006:122). Ancak, dinî-tasavvufî muhtevalı şerhlere göre sayıları daha az olsa da, doğrudan dinin ya da tasavvufun sahasına girmeyen lügât, fâl, pend ve felsefe vs. kitaplarındaki yaklaşımın da çoğunlukla dinî-tasavvufî ağırlıklı olduğunu dikkate almak gerekir.

Tunca Kortantamer bizdeki klasik metin şerhinin ulaştığı ustalığın tam bir planını sık sık Kur'an tefsirleri arasında bulmanın mümkün olduğunu söyler. Ona göre ideal şerh modelinin ortaya çıkışında bunların rolü büyük olmuştur. Bu modelde ayrıntılı filolojik açıklamalar yanında belâgat bilgilerinden de yararlanır ve nüzûl sebepleriyle ilgili bütün rivayetler, konuyla ilgili kıssalar verilir (Kortantamer 1994). Müfessirlerin, Kur'an âyetlerini daha doğru anlamak ve açıklamak niyetiyle ortaya koydukları bu yaklaşımlar, zamanla bütün metinlere yaklaşmanın genel geçer yöntemi olur.

Beyan etmek (Ahterî-i Kebîr 1310:762), kapalı olanı açığa çıkarmak anlamındaki "fesere" köküne dayanan tefsir kelimesi, 'beyân ü keşf ve izhâr-ı ma'nâ itmek' (Ahterî-i Kebîr 1310:201) anlamına gelir ve terim olarak, Kur'an'ın yorum ve izahı demektir. Araştırmacılar tefsir geleneğini genel itibariyle rivayet ve dirayet olmak üzere ikiye ayırırlar. İlk dönemlerden itibaren rivayet ya da nakil geleneği doğrultusunda gelişen tefsir geleneğinde, sonraki dönemlerde giderek dirayet ya da re'y ile tefsir de kendini göstermiştir (İnam 2001:87).

Rivayet tefsiri, en başta Kur'an'daki verilere, hadislere, sahabelerden nakledilen rivayetlere, tabiinin sözlerine ve selef âlimlerinin görüşlerine dayandırılan bir yorumlama şeklidir. Dirayet tefsirinde ise müfessirin kendi görüş ve içtihatları ağırlıktadır. Nakiller ve rivayetler dışında dil, edebiyat, tarih vs. bilgilerinden de yararlanır. Ne var ki re'ye karşı tavır alanlar, dirayet tefsiri yapanların isabet etseler dahi hata edeceklerini öne süren hadis rivayetlerini¹ de hatırlatarak bu yöneme şiddetle karşı çıkmışlardır (İnam 2001:87). Dolayısıyla tarihî süreç içerisinde bu yöntem diğerine nispetle daha fazla tercih edilip benimsenmemiştir.

Rivayet ve dirayet tefsirlerinde, genel olarak önce tefsiri yapılacak âyet metninin çevirisi verilir ve ardından şekil özelliklerinden muhtevaya doğru seyreden bir çizgi takip edilir. Tefsirlerdeki bu genel yaklaşımları şöyle sıralayabiliriz:

- Metnin gramatik yapısından hareketle gerekli görülen kelimelerin tahlili, cümlelerin i'rabı ve bu sayede bazı belâgat inceliklerinin vurgulanması.
- Metnin metinle açıklanması da diyebileceğimiz, müfessirlerin *tefsîrû'l-Kur'ân bi'l-Kur'an* diye tabir ettikleri; Kur'an metninin yine Kur'an'ın başka yerlerinde geçen, konuyla irtibatlı olduğu düşünülen âyetlerle izah edilmesi. Bu yöntem, bütün müfessirlerin sıklıkla başvurdukları en yaygın tefsir şeklidir.
- Âyetlerin, tefsir âlimlerinin, *esbâb-ı nüzûl* diye ifade ettikleri, iniş sebeplerini de dikkate alarak yorumlanması. Pek çok tefsirde kullanılan bu yaklaşım, çoğunlukla âyetlerin nâzil olduğu zamandaki toplum yapısına dair, dinî bakış açısıyla geliştirilmiş -putperestliği yasaklayan âyetlerin geldiği dönemdeki cahiliyet dönemi putperestlik âdetlerinden söz edilmesi gibi- yorumlardan ibarettir.

¹ Kaynaklar, dirayet tefsirinin rivayet tefsirine göre daha az tercih edilmesinin, sıhhat durumu çok da net olmayan şu gibi sözlere dayandığını belirtirler: "Kim Kur'an'ı kendi re'yi ile tefsir ederse Cehennemdeki yerine hazırlansın." , "Kur'an'ı kendi re'yi ile tefsir eden kimse, isabet etmiş bile olsa hatadır." , "Allah'ın kitabı Kur'an hakkında kendi re'yime göre fikir beyan edersem acaba beni hangi sema altında barındırır, hangi yer üzerinde taşır?" (Aydemir 2001:52)

- Kur'an metnlerinin hadis metinleriyle açıklanıp yorumlanması. Bu yöntem de oldukça sık başvurulan bir açıklama şeklidir.
- Sahabe ve tabiinden gelen rivayetlerin metninin tefsir edilmesinde kullanılması. Bütün müfessirler sahabelerden gelen rivayetleri kabulde müttetikler. Kaynaklar bu yöntemin en sık kullanıldığı tefsirlere örnek olarak Taberî'nin tefsirini gösterirler (Aydemir, 81).
- Kur'an metnlerini hem âyetlerle hem de hadislerle izah etmenin yanında, Fahrü'd-Dîn Râzî'nin tefsirinde görüldüğü gibi, felsefe ve astronomi gibi konular yer yer kullanılmıştır.
- Geçmiş ümmetler ve peygamberlere dair kıssalar nakletmek şeklinde yapılan tefsirler vardır ki Ebussûd Efendi'nin Kânûnî adına kaleme aldığı *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı tefsirinde bu kıssalara bir hayli yer verdiği kaydedilir (Aydemir, 140).
- Dinî literatürde 'İsrailiyyât' diye nitelenen ve eski dinlerden; bilhassa Yahudilik ve Hıristiyanlıktan nakledilen, gerçekliği olmayan mitolojik karakterdeki hikâyeler de zaman zaman kimi tefsirlerde konuyu açıklama amaçlı kullanılmıştır.

Yaklaşık olarak tüm tefsirlerde ortak olan bu özelliklerin klasik metin şerhi geleneğiyle doğrudan örtüşüğünü görürüz. Nitekim klasik şerh geleneğinde de "Önce şerh edilecek metin verilir. Ardından kelimeler ve kavramlar çok zaman dil bilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Daha önce bu konuda ileri sürülmüş fikirler varsa onlar zikredilir, tercihlerde bulunulur. Telmihler dünyası açıklanır. Sâdî, Hâfız ve Mesnevî şerhleri genellikle böyledir" (Kortantamer 1994).

İsmail Hakkı Bursavî'nin, Yûnus'un meşhur bir şiiri için yazdığı şerhten aldığımız şu örnekte de bahsettiğimiz klasik yöntemi ana hatlarıyla görmekteyiz:

“ Gözsüze fısıldadum sağur anı işitmiş

Dilsüz çağırur eydür anlamadun sözümi

Bu beyt bazı nüshada bulunmamağın derc olundu. 'Gözsüz'den murâd uyûb-ı nâsi gören ve âyât-ı Hakk'ı müşâhededen a'mâ olandır. Nitekim Kur'ân'da gelir: 'Rabbim beni niçin kör olarak dilittin, oysa ben hakîkaten görürdüm.' 'Fısıldamak' bi-tarîk'n-nasîhate işâret-i hafîyye etmek ve tenhâda söylemekdir. Zîrâ, demişlerdir ki: 'İnsanlara halk içinde nasîhat etmek azarlamak gibidir.' 'Sagır'dan murâd mesâviye kulak tutan ve kelâm-ı Hak'dan i'râz eyleyendir. Dilsiz kabâyıl ve uyûb söyleyendir. Zîrâ, her amelin cezâsı kendi cinsindedir. Ve kelâm-ı Hakk'ı tekellümden imtinâ eden dahi bunda dahildir. Maksûd bunların bazıları kelâm-ı Hakk'a muttali' ve bazıları gayr-ı muttali' olup cümlesi söz fehmi etmeyen kimse gibi amel etmediklerine beyândır. Ve câizdir ki dilsizden murâd mürşid-i kâmil olur. Zîrâ, demişlerdir ki: 'Allâh'ı bilen kişi konuşamaz hâle gelir.' Velâkin irşâd hâlinde inhilâl-i ukde vâki' olup 'Allâh'ı bilen kişinin dili çözülür.' ile muttasıf olur. Pes, dilsizlik ehl-i hakîkata göre kemâldir. Onun için bazı urefâ, nâ-ehle kelâm murâd etse, mün'akidü'l-lisân olurdu. Onun için, böyle yerlerde sıfat-ı hayvânîye ile ittisâf gerektir. Zîrâ, hayvânın lisânı var velâkin tekellümü yoktur. Ve demişlerdir ki, kartal dedikleri kuş ebkemdir. Aslı budur ki, Hazret-i Hârûn (a.s) vefat etdikde melâike onu defn edip dîdelerden setr etmişlerdir. Megen kartal kuşu muttali' idi. Pes ol sırrı, yani medfen-i Hârûn'ı Beni İsrail'e ifşâ etmesin için Hak Teâlâ onu beste-zebân eyledi. Fa'rif cidden." (Tatçı 2008:190)

Örnekte görüldüğü gibi şârih, önce şerhini yapacağı şiirin metnini vermiş ve ardından bazı kavramları kendince açıkladıktan sonra âyet ya da halk arasında meşhur kimi sözlerle söylediklerini kuvvetlendirme ve ispatlama yoluna gitmiştir.

Ancak, tefsir geleneğinde olduğu gibi, klasik metin şerhlerinde de tam bir yöntem birliğinden söz etmek güçtür. Aslında her şârihin kendine ait bir şerh üslûbu vardır (Ceylan 2000:306). Fakat bu durum şerh usûlünün bulunmadığı, bir disiplinden uzak ve gelişi güzel bir şekilde bu işlerin yapıldığı anlamına gelmemelidir. Manzum ve mensur olarak yapılan şerhler için belli bir şablondan söz edebilmekle birlikte şerh edilen metnin dili, muhtevası ve yapısı ile şerh edenin kişiliği, ayrıca şerhin yönelik olduğu okuyucu kitlesi gibi sebepler de o metne uygulanacak şerh usûlünde rol oynar (Saraç 2001:124-125).

Örneğin Mevlâna, Yûnus Emre ve Niyâzî Mısrî gibi tasavvuf erbabının şiirlerine yazılan şerhlerde ağır bir tasavvufî üslûp hakimdir ve bu şerhler, bir anlamda didaktik bir kaygı da taşırlar. Bu da şârihin üslûbuna doğrudan tesir eder. Bunların yanında, Neşâtî'nin, *Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z-ı Ebyât-ı Urfî* adlı eserinde olduğu gibi, bir bakıma, oldukça serbest şerh yöntemi kullanan veya Sürûfî'nin *Şerh-i Şebistân-ı Hayâl*'indeki gibi (Elbir 2007) Hurûfluk vs. akım ya da ilimlerin etkisinde kalmış çalışmalar da vardır. Hatta bu eserlerde yer yer dönem ve edebî muhît faktörünün dahi söz konusu edildiği olur, ancak yine de bu çalışmalar, klasik şerh metodu dairesinin dışına pek çıkamaz (Çaldak 2000:23-24).

Bir de literatürde, şerh ve tefsir kelimeleriyle ilişkili olan hâşiye, ta'lik, telhis ve te'vil gibi kavramlar vardır ki biri diğeriyle bağlantılı olan bu kelimelerin hepsi de bir metni açıklığa kavuşturma amacına yöneliktir. Aralarındaki fark ise ele aldıkları metinlerin ve açıklamaların niteliklerinden gelmektedir. Şerhle ilgili olan bu kavramlara son zamanlarda bir de tahlil kavramı eklenmiştir ki bu kelime çoğu yerde şerhle aynı anlamda kullanılmıştır. Oysa bu kelime dil, felsefe, psikoloji alanlarında Batıdan geçen kavramları karşılamak için yakın zamanda kullanılmaya başlanmıştır. Tahlil kelimesini daha çok şerhin bir sonraki aşaması olarak değerlendirmek gerekir (Saraç 2006:121-122). Şerhten farklı olan bu kelimenin karşılığı olarak da belki 'analiz' kavramını kullanmak daha doğru olacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Buraya kadar, "Hermeneutik" ve "Klasik Metin Şerhi"ne dair çok genel bir tablo çizdik. Şimdi, bu tabloya bakarak, çalışmamızın da temel noktasını teşkil eden, iki farklı dünyaya ait bu kavramların ortak ve farklı yönleri üzerinde duralım.

Her şeyden önce, bu kavramların ikisi de birer anlama etkinliğidir ve tarihî arka planlarına baktığımızda, her ikisinin de dinî bir temele dayandığını görürüz. Hermeneutik yöntem, Batı dünyasının kendi dinamikleri içerisinde, Helenistik dönemde doğup Ortaçağlardaki koyu Hıristiyanlık ve sonrası dönemlere kadar devam etti ve nihayet kutsal metinler dairesinden dünyevi metinlere doğru geçiş gösterdi. Aynı şekilde, Klasik Metin Şerhi geleneği de İslam dünyasının kutsal metni olan Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha isabetli kavramak endişesiyle doğan tefsir geleneği etrafında doğup gelişti. Bu anlamda, iki kavram da müşterek özelliklere sahiptir ve metinlerin yorumlanması noktasında da bazı benzer yaklaşımlar gösterirler. Ancak bu benzerliklerin özellikle; *yazar*, *okur* ve *dönem* faktörünü ortaya çıkaran Sachleiermacher, Dilthey ve Gadamer'den önceki dönem için daha belirgin olduğu söylenebilir.

Antik dönemde ve Hıristiyanlığın başlangıç dönemlerinde; İncil'in yorumlanmasında tercih edilen açıklama biçimi olan *alegorik yorumlamaya* göre bir metnin iki anlamı vardır. Bu

anlama faaliyeti aslında, gerek Tevrat ve gerekse İncil metinlerinde anlatılan kimi temsili kıssaların arka planında, Tanrı'nın vermek istediği esas mesajın açığa çıkarılması çabasıdır. Bu yöntemin felsefesine göre kutsal metinler temelde, bazı kolay anlaşılabilir bölümlerin dışında, başlı başına bir alegoridir. Yorumcunun ya da açımlayıcının görevi ise bu “resimlerin arkasına gizlenmiş” asıl ve derin (veya yüce) anlamı ortaya çıkarmaktır (Toprak 2003:33). Bazı müfessirlerin, kimi peygamber kıssalarına ve müteşabih âyetlere dair yaptıkları değerlendirmeler de bir anlamda, alegorik yorumlama kapsamına dâhil edilebilir. Yine, şathiyyât türündeki pek çok tasavvufî manzumeye yazılan şerhleri de bu doğrultuda düşünebiliriz.

Gerek kelimelerin çok anlamlılığından hareketle dilin, dil bilgisinin, cümle yapısının ve semantiğinin tarihsel yapılarını ortaya çıkararak yazarın üslûp özelliklerini ortaya koymak ve metni böylelikle farklı açıdan yorumlamak şeklindeki *gramatik anlama*, gerekse metni, ancak yine metnin en doğru şekilde açıklayabileceği esastan hareket eden *hermeneutik döngü* veya *hermeneutik daire* adı verilen anlama etkinlikleri; klasik metin şerhindeki kelime ve metin çözümlemeleriyle benzerlikler taşır. Fakat hermeneutik anlama etkinliği 18. yüzyılda Schleiermacher ve özellikle 19. yüzyıldaki büyük düşünür Wilhelm Dilthey’le yeni bir döneme girer.

Dilthey’e göre insan, bütün yönlerinden arındırılmış salt psişik özellikleri olan bir nesne değildir. Onu gerçek anlamda kavramak için bulunduğu toplumsal yapıyı, kültürel ortamı, hukuki çevreyi, kısaca ‘tin’ terimi ile kastedilen her şeyi o insanda aramak zorundasınızdır. (Özlem 1996:232). Dilthey, hermeneutik etkinliğe ‘tin’ kavramını getirir. Ona göre, daha önce de kaydettiğimiz gibi, her dönemin farklı bir ‘tinsel art alanı’ vardır. Öyleyse bir edebî metni en doğru şekilde anlamının yolu da eserin yazıldığı dönemin ‘art alanı’ nı yani o dönemin ruhunu anlamaktan geçer. Çünkü her edebî metin onu meydana getiren ‘yaşam ideali’ ve dönem ruhuyla etkileşim hâlinindedir.

Dilthey’le önemli bir dönüşüm geçiren hermeneutik etkinlik artık 20. yüzyıllarda ‘anlamanın bilimi’ hâline gelir. Ve yorumlanacak metin kadar onu ortaya koyan yazar, hitap ettiği okuyucu kitlesi ve eseri meydana getiren dönem faktörü de anlama etkinliğinde ön plana çıkar. Bir anlamda, klâsik ve kutsal kitaplar hermeneutiğinden evrensel bir açıklama sanatına geçiş sağlanmış olur (Vedder 2002).

Bilindiği gibi 19. asır, sosyal bilimler için önemli bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde, başta *Auguste Comte* olmak üzere *Emile Durkheim* ve *Herbert Spencer*’in yaklaşımlarıyla sosyal bilimlerde pozitivist yöntemlerin hakim olmaya başladığını görürüz. Ortaya konulan çaba aslında, doğa bilimlerindeki kuralları sosyal bilimlere de egemen kılma gayretidir. Tabii ki sosyoloji, tarih ve edebiyat gibi sosyal bilimlerin mahiyet itibarıyla doğa bilimlerinden tamamen ayrıdır ve bu yüzden onlarla hiçbir zaman bir yöntem birliğinden söz etmek imkânı olmamıştır. Ancak bu çabaların, en azından, sosyal bilimlere yaklaşımda bazı yeni bilimsel yöntemlerin belirlenmesine önemli katkılar sağladığı da göz ardı edilemez.

Nitekim Köprülü, tarih felsefesinin 19. asırda ciddi gelişmeler kaydederek artık bilimsel bir aşamaya geçtiğini söyler (Köprülü 1999:6). Ve bu noktada *Gustave Lanson*’un, edebiyat tarihinin medeniyet tarihinin bir parçası olduğu fikrini naklen; edebiyat tarihi araştırmalarında da tarih araştırmalarındaki yöntemleri kullanmak icap edeceğini hatırlatır. Ona göre bütün farklılıklara rağmen “ruh ve mahiyet itibarıyla, usûllerin birliği inkâr olunamaz; nitekim muhtelif ilimlerin muhtelif usûlleri de, umumî usûlün mantıkçı çerçevesi içinde aynı birlik ve ahengi gösteriyorlar.” (Köprülü 1999:4).

1913’te *Dârülfünûn*’a gelen Fuat Köprülü ilk olarak Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl adlı bir çalışma kaleme almıştır ki buradaki fikirleri doğrudan, *Gustave Lanson*’un pozitivist

temelli yaklaşımlarından etkilenmiştir. (Genç 2007, Macit 2002). Köprülü'nün daha sonra ortaya koyduğu Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Anadolu'da İslamiyet ve Türk Edebiyatı Tarihi adlı çalışmalarını da yine aynı çerçevede değerlendirmek gerekir. Lanson, bizdeki edebiyat tarihi ve metin tahlili çalışmalarını etkilemesi bakımından önemli bir isimdir.

Dârülfünun Edebiyat Fakültesinin ilk zamanlarında, A. Nihat Tarlan'ın da hocaları olan Ali Ekrem Bolayır ve Ömer Ferit Kam *Şerh-i Müttün* dersleri vermektedirler. Darülfünun lağvedilip de yerine İstanbul Üniversitesi kurulduğunda, M. Fuat Köprülü ve Ömer Ferit Kam'la birlikte Ali Nihat Tarlan da Edebiyat Fakültesi'ne gelir. İslam Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Mesnevîsi adlı Doktora teziyle (1922) Türkiye'de ilk edebiyat doktoru olan Tarlan, 1933 yılında Şeyhî Divanını Tedkik adlı eseriyle metinler şerhi doçenti unvanını alır. Pek çok değerli bilim adamı yetiştiren Tarlan, özellikle metin şerhi konusunda önemli çalışmalar ortaya koyar ve bir taraftan klasik metin şerhini devam ettirirken diğer yandan Şeyhî Divanını Tedkik adlı çalışmasında da görüldüğü üzere, modern yöntemlerin uygulayıcısı olur.

Ali Nihat Tarlan'ın bu çalışması sahasında örnek teşkil etmiş, hatta çığır açmış merhum Mehmet Çavuşoğlu, merhum Harun Tolasa, Ali Alparslan, Haluk İpekten, Âmil Çelebioğlu gibi öğrencileri vasıtasıyla bu metodu daha da sistemleştirilerek ilerletilmiştir (Çelebioğlu 1989:31).

Mehmed Çavuşoğlu, Necati Bey Divanı'nın Tahlili (İstanbul 1971), Divanlar Arasında (Ankara 1981); Harun Tolasa, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası (Ankara 1973); Âmil Çelebioğlu, "Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanında Gönül" (Türk Kültürü, Mart 1978), "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney" (Selçuk Ü. 2. Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1986), "Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Hususiyetler" (İstanbul Ü. TDDE, 1986); Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Divanı Tahlili (Ankara 1987), Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı'nda Kozmik Unsurlar (Ankara 1981); Nahid Aybet, Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür (Ankara 1989); Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı Tahlili (Ankara 1990); Mustafa Tatcı, Hayretî Bey Divanı'nda Din ve Tasavvuf (Ankara 1985); Ahmet Mermer, Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı'nda Nebatlar (Ankara 1985); Mehmet Temizkan, Hayretî Dîvanı'nda Âşık (Ankara 1986) vb.

Bu çalışmalardaki yöntemlerin esas alındığı araştırmaların sayısı günümüze kadar artarak devam etmiştir.

Fuat Köprülü ile başlayıp yerleşen bu sosyolojik ve tarihî metotlar, ayrıca İstanbul ve Ankara Üniversitelerine gelen Alman hocalar tarafından da Türk bilim adamlarına uygulattırılmıştır (Kortantamer 1994).

Sonuçta, bizdeki metin şerhi çalışmalarına baktığımızda Batıdaki, hermeneutikle başlayan anlama etkinliğine paralel bir seyir takip etmediğini görürüz. Batıda, klâsik ve kutsal kitaplar hermeneutiğinden evrensel bir açıklama sanatına uzanış (Vedder 2002) söz konusu olmuştur diyebiliriz. İslam dünyasındaki tefsir ve şerh geleneği için aynı gelişim çizgisinden söz edemeyiz.

Klasik şerh geleneğinde, Dilthey tarafından detaylandırılan gramatikal yöntemle paralellik arz eden bir metot görülse de eseri kaleme alan kişinin psikolojik durumu ile ilgili hiçbir ayrıntı dikkate alınmamıştır (Genç 2007). Bizde bu anlamdaki, 'insan' ya da 'devir' faktörünü ön plana çıkaran şerh ve tahlil çalışmaları ancak, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, modern yöntemlerin tanınmaya başlandığı 20. yüzyıl başlarında olmuştur.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Abdullah (Tarihsiz), Büyük Türk Bilgini Şeyhülislam Ebussûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Ankara.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1988), Tefsir Usûlü, Ankara.
- CEYLAN, Ömür (2000), Tasavvufi Şiir Şerhleri, İstanbul.
- ÇAĞAN, Kenan (2007), “Hermeneutik Açından Tarih ve Sosyoloji”, Tarih Sosyolojisi, (Derleyen: R. Yelken), Ankara.
- ÇALDAK, Süleyman (2000), Neşâtî/Şerh-i Müşkilât-ı Ba’z-ı Ebyât-ı Örfî, Malatya.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1989), Ali Nihad Tarlan, Ankara.
- DOĞAN, Muhammet Nur (1999), “Metin Şerhi Üzerine”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (hzl. M.Kalpaklı), İstanbul.
- BRUNS, Gerard (2001), Antik Hermenötik, (Çev.İ.Durdu), İstanbul.
- ELBİR, Bilal (2007), “Sürûrî’nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’indeki Şerh Metodu ve Hurûflük Yansımaları”, Turkish Studies/Turkish Volume, 2/3 Summer.
- ERDOĞAN, Mustafa (1997), “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış”, CBÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.1, Manisa.
- GADAMMER, Hans-Georg, (1995), Hermeneutik, (Çev. Doğan Özlem), Hermeneutik yorumbilgisi Üzerine Yazılar, İstanbul.
- GENÇ, İlhan (2007), “Klâsik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar”, Turkish Studies, Volume 2/4.
- HEKMAN, Susan (1999), Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik, (Çev. H.Arslan-B.Balkız), İstanbul.
- İNAM, Ahmet (2001), “Hermenötik’in Anlam Dünyamızdaki Tekabülleri: Mana, Te’vil ve Tefsir”, Kur’an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu 17-18 Mayıs 2001, Van, s.81-92
- KORTANTAMER, Tunca (1994), “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, s.VIII.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1999), Edebiyat Araştırmaları, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl”, Ankara.
- MENGİ, Mine (1997), “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler”, Dergâh/Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, Kasım 1997, S.93, s.8-10,
- ÖNAL, Mehmet (1999), En Uzun Asrın Hikayesi, Ankara.
- ÖZCAN, Zeki (2000), Tolojik Hermenötik, İstanbul.
- ÖZLEM, Doğan (1996), Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri Cilt I,II, İstanbul.
- SARAÇ, Yekta (1999), “Divan Tahlilleri Üzerine”, İlmî Araştırmalar 8, İstanbul.
- SARAÇ, Yekta (2006), “Şerhler”, Türk Edebiyatı Tarihi, C.II, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN OĞLU MUSTAFA (1310), Ahterî-i Kebîr, Dersaadet.
- TARLAN, Adnan Siyadet (1995), Prof. Ali Nihad Tarlan, Hayatı ve Eserleri, Ankara.
- TATCI, Mustafa (2008), Yûnus Emre Şerhleri, İstanbul.

TATAR, Burhanettin (2004), *Hermenötik*, İstanbul.

VEDDER, Ben (2002), “Dilthey’de Hermeneutiğin Metafizik Arkabahçesi”, (Çev. H.Arslan), *Prolegmeno/Dil, Gelenek ve Yorum*, İstanbul.

YILMAZ, Ozan (2007), “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S.9, İstanbul.